

TÜRKİYE'DE TARİH DERS KİTAPLARINDA SOVYET/RUS İMGESİ SOVIET/RUSSIAN IMAGE IN TURKEY HISTORY TEXTBOOKS

Mustafa ŞAHİN*
Mehmet SOYSAL**

Öz

Bu araştırmanın amacı Türkiye’de tarih ders kitaplarında Sovyet/Rus imgesini Atatürk, İnönü ve Demokrat Parti dönemlerinde incelemektir. Ders kitapları 1990’ların sonlarına kadar öğrencileri iç ve dış dünyaya ve dünya tarihine açan temel araç olarak düşünülmüştür. Tarih ders kitaplarının bilim ve teknolojiye meydana gelen gelişmelere paralel olarak kültürlerarası bağ kurma ve sosyalleştirme sürecindeki etkileri azalsa olsa bile, hala önemli bir ders kaynağıdır. Geçmişten bugüne Türkiye’de ilk ve ortaöğretimde kullanılan tarih eğitimi ders kitapları diğer derslerde olduğu gibi Talim ve Terbiye Kurulu tarafından onaylanmakta; derslerde ise öğretmenin yönelimleri konuların tartışılması ve şekillenmesinde önem taşımaktadır. Tarih ders kitaplarında Rusya ve Ruslar en sık sözü edilen konulardan biridir. Tarih boyunca coğrafi yakınlıkla birlikte etki alanlarının çakışmasından dolayı Türk-Rus ilişkileri rekabetçi bir zeminde gelişme göstermiş, işbirliği ve ittifakların egemen olduğu dönemler ise sınırlı kalmıştır. Bu çalışmada 1923-1960 yılları arasında ortaöğretim ders kitaplarında Sovyet/Rus imgesinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman ve belge incelemesi tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, ders kitaplarında Sovyetler Birliği’nin hem adı hem de sıfatlandırılması sözü edilen dönemlerde farklılık göstermekte; Atatürk dönemi tarih ders kitaplarında Sovyetler birliğine daha çok yer verilmektedir. Tarih ders kitaplarında, dünya konjektörünün de bir gereği olarak Atatürk döneminde Sovyetler Birliği’ne dostane atıflarda bulunulmasına rağmen, konjektörün değişmesi ve karşıt kutuplarda yer alınması sonucu İnönü döneminden başlayarak bakış değişmiş ve Sovyet Rusya “diktatörlük” olarak anılmaya başlamıştır. Demokrat Parti dönemi kitaplarında kullanılan dil, zamanın iç ve dış dinamiklerinin de etkisiyle daha sert bir söylem halinde yansımıştır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Sovyetler Birliği, Tarih Ders Kitapları, Tarih Yazımı, Türkiye.

Abstract

The purpose of this research is investigating Soviet/Russian image in Atatürk, İnönü and Democrat Party periods in Turkey history textbooks. Textbook had thought to be the main instrument that opens students to inside and outside world and to world history until the last of 1990’s. The importance of history textbooks in constructing intercultural bounds and the effect in socialization is lasting although it has narrowed due to the developments in science and technology. From past to present, in elementary and secondary school history education textbooks as the other textbooks have been approved from board of education in the Ministry of Education and; aspects of teachers in courses have been played an important role on discussed and framed of the subjects. Russia and Russians are among the most mentioned subjects in classes. Throughout the history, due to the geographical proximity and to the conflicts because of the sphere of influence Turkish-Russian relations have been developed in a competitive environment; periods of cooperation and alliance remained limited. In this research, document analysis within qualitative research methods had been used. According to outcomes of the research, in textbooks both the name of the Soviet Union and the qualification of it differs depending on the mentioned periods; more place had been given to the Soviet Union in the period of Atatürk. Despite that there are friendly ascriptions in the period of Atatürk as a necessity of the world conjecture, Soviet/Russian image had changed starting from the period of İnönü when the conjecture changed and countries took part in opposite sides, and the Soviet Union had started to be mentioned as “dictatorship”. The tongue used in the period of Democrat Party had toughen due to the effects of inside and outside dynamics of the time.

Keywords: Russia, the Soviet Union, History Textbooks, Historiography, Turkey.

1. GİRİŞ

Ders kitapları 1990lı yılların sonlarına kadar öğrencileri iç ve dış dünyayı tanımak için temel araçlardan biri olmuştur. Tarih ders kitaplarının bilim ve teknolojiye meydana gelen gelişmelere paralel olarak kültürlerarası bağ kurma ve sosyalleştirme sürecindeki etkileri azalsa olsa bile, hala önemli bir ders kaynağıdır.

Diğer derslerde olduğu gibi, Türkiye’de temel eğitim ve liselerde tarih eğitimi, Talim ve Terbiye Kurulu tarafından onaylanmaktaydı ve derslerde öğretmenin yaklaşımı, telkini konuların tartışılması ve şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu günümüzde böyle olduğu gibi geçmişte de aynı şekilde gerçekleşmiştir. Diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında temel eğitim ve daha çok lise tarih ders kitaplarında Rusya ve Ruslar en sık sözü edilen konulardan biri olduğu düşünülmektedir. Tarih boyunca coğrafi

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, İzmir.

** Tarih Öğretmeni, İzmir Milli Kütüphane, İzmir.

yakınlıkla birlikte etki alanlarının çakışmasından dolayı Türk-Rus ilişkileri rekabetçi bir zeminde gelişme göstermiş, işbirliği ve ittifakların egemen olduğu dönemler ise sınırlı kalmıştır.

Ruslar, yayıldıkları coğrafya itibarıyla Türklerin en eski komşularındandır. Bölgesel yakınlığın birbirine yaklaştırdığı bu iki toplum, ilişkilerini, kültürel alandan siyasi alana taşımak durumunda kalmışlar, bunun sonucunda yer aldıkları bölgede siyasi mücadele içine girmişlerdir. İlâveten, Ruslar ve Türkler Ortaçağ'dan günümüze Asya ve Avrupa kıtaları başta olmak üzere, dünya siyasetinin belirlenmesinde aktif rol almış iki milleti temsil etmektedir. Ruslar, Slav ırkına mensuptur, 10. yüzyılın sonlarında Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. Örgütlenmeleri Knezlik (prenslük) şeklindeydi. 15. yüzyılda başlayan Rus yayılması, 16. yüzyılın ortalarında Hazar Denizi'ne kadar ulaşmış, bu genişleme Ruslara, Doğu Avrupa'nın en güçlü devleti haline gelmelerinin yolunu açmıştır (Aktaş, 2006, 11-13).

16. yüzyılda Rusya Urallar bölgesindeki Kazan ve Hazar'ın kuzeyinde Ajderhan Türk hanlıklarını yenerek topraklarına kattıktan sonra kuvvetlenmeye başladılar. Yüzyılın sonlarına doğru çıkan taht kavgaları ülkeyi biraz zayıflatsa da 17. yüzyılın başında bu devletin yönetimini eline alan Romanof hanedanından gelen Çarlar durumu düzeltmişler; Rusya'yı Avrupalılaştırmak için büyük gayret göstermişlerdir. 17. yüzyılın sonlarına doğru başa geçen Petro, Osmanlılarla savaşmış ve 1699'da imzalanan Karlofça anlaşmasıyla Osmanlı'dan Azak kalesini almıştır. O zamana kadar Karadeniz'de kıyısı olmayan Rusya'nın Azak Kalesi'ni ele geçirerek Karadeniz'e bir pencere açmıştır. Petro, 18. yüzyılın başında İsveç'i yenerek Baltık Denizi kıyılarına da çıkmış ve hükümet merkezini Moskova'dan Petersburg şehrine götürmüştür ve böylece 18. yüzyılın sonlarında Avrupa'nın büyük devletleri arasına girmiştir (Akın ve Uluçay, 1961, 112; Su ve Duru, 1947, 64-65).

Rusya, 1700 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'nden ilk defa toprak ve siyasi imtiyaz elde etmiştir. Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki savaşlardan sonra imzalanan ve Osmanlı aleyhinde ağır maddeler taşıyan Küçük Kaynarca ve Yaş Antlaşmaları, Rusya'nın Osmanlı Devleti karşısında üstün duruma geçmesini sağlamıştır. 19. yüzyılın dördüncü çeyreğinde Ruslarla Osmanlılar arasında yapılan ve Osmanlılar aleyhine çok ağır şartlar taşıyan anlaşmalardan biri ise Berlin Antlaşması'dır. Bu anlaşma ile Osmanlı topraklarındaki Sırbistan ve Romanya'ya bağımsızlık tanınmış, Bulgaristan'ın bağımsızlığına gitmenin yolu açılmıştır. Osmanlı Devleti ile Rusya'nın karşı karşıya geldiği son savaş ise Birinci Dünya Savaşı'dır. 1917 yılında Rusya Bolşevik Devrimi'nin etkisiyle savaştan çekilmek zorunda kalmıştır. Anadolu'da yeni kurtuluş hareketi filizlenmeye başlamış ve Türk tarihinde 1920 yılında yeni bir sürecin başlangıcı olarak bu hareket yeni bir hükümet sıfatıyla İstanbul'dan bağımsız olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Her iki ülkedeki bu yeni süreç, asırlardır mücadele halindeki bu iki devletin dış politikasında yeni hedefler gündeme getirmiştir. Ortak düşmanlara karşı iki millet ortak hedefler etrafında ittifaklar ve anlaşmalar yapmaya kadar uzanan yeni politikalara girişmişlerdir. Nitekim Türkiye ile Sovyetler arasında bir savaş söz konusu olmaksızın 1922'de imzalanan Moskova Antlaşması, belirtilen iyi ilişkileri taçlandırarak bir anlaşma olarak tarihe geçecektir (Aktaş, 2006, 14-17).

Yapılan literatür incelemesinde Türk-Rus/Sovyet ilişkilerine yönelik temel eserler arasında Acar (2004), Bilge (1992), Gürsel (1968), Gürgüç (1950), Gürün (2010), Hasanlı (2011), Kocabaş (1989), Kumkale (1991), Kurat (1948 ve 2011), Okçu (1949), Qasımlı (2013), Saray (1998), Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl Sempozyumu (1992), Yılmaz ve Yakşi (2016) tespit edilmiştir. İlgili çalışmalarda daha ziyade Türk-Rus/Sovyet ilişkilerinin siyasi yönüne yer verildiği görülmüştür. Koleskinov'un (2010) çalışmasında ise Atatürk Dönemi Türk-Rus ilişkileri siyasi, ekonomik ve kültürel boyutlarıyla belgelere dayalı olarak incelenmiştir. Bu konuyla ilişkili iki yayın ise Aktaş (2006) ve Tekin'in (2011, 84-87) araştırmalarıdır. Her iki araştırmacının çalışmasında tarih ders kitaplarındaki Rus imajı üzerinde durulmuştur. Şimşek ve Meherremova'nın (2015, 225-258) çalışmasında ise Rusya tarih ders kitaplarında Osmanlı-Türk imgesi üzerinde durulmuştur.

Tarih ders kitaplarında Rusya imgesini konu alan bu araştırmayı özgün kılan temel öge, erken Cumhuriyet döneminden 1960'lara kadar geçen süreçte ilkökul, ortaokul ve liselerde okutulmuş olan tarih ders kitaplarının bizzat incelemek için birincil kaynaklara ulaşılmış olmasıdır. Sözü edilen çalışma bu yönüyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Bu yönüyle ve konu itibarıyla tarih ders kitaplarında karşılaştırmalı olarak Atatürk, İnönü ve Demokrat Parti Rusya imgesini elen alan bu araştırmanın orijinal olduğu düşünülmekte ve ilgili literatüre katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Bu araştırmanın amacı Türkiye'de ilkökul, ortaokul ve lise tarih ders kitaplarında 20. yüzyılda Rus, Rusya, Sovyet ve Sovyetler Birliği'nin hangi ölçüde ve nasıl ele alındığını ortaya koymaktır. Bu çerçevede şu soruların cevabı aranmıştır: 1) Tarih ders kitaplarında Rusya hangi isimler ve sıfatlarla anılmıştır? 2) Atatürk

dönemi tarih ders kitaplarında Sovyet/Rus imgesi nasıldır? 3) İnönü dönemi tarih ders kitaplarında Sovyet/Rus imgesi nasıldır? 4) Demokrat Parti dönemi tarih ders kitaplarında Sovyet/Rus imgesi nasıldır?

2. YÖNTEM

Betimsel tarama modelindeki bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman ve belge inceleme tekniği kullanılmıştır. Bilindiği üzere, doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin sistematik yöntemlerle analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2008, 187-201).

Araştırmada Atatürk, İnönü ve Demokrat Parti dönemlerinin tarih ders kitaplarında farklılıklar olabileceği hipotezinden hareketle kurgulanmıştır. Bu araştırmanın temel kaynakları yukarıda ifade edilen ve üç dönemi temsil ettiği düşünülen ilkökul, ortaokul ve lise tarih ders kitapları arasından seçilmiştir. Sözü edilen ders kitaplarında 20. yüzyıl süresince Türk-Rus/Sovyet ilişkilerinin ve yeni Sovyet sisteminin Türk tarih ders kitaplarına izdüşümü ele alınmıştır. Araştırma dönem olarak Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kılavuzluğu ile şekillenen tarih ders kitaplarının yazıldığı 1930'larla başlamış ve 1960'lı yıllar ile sonlanmıştır.

3. BULGULAR

Bu başlıkta tarih ders kitaplarında Rusya'nın hangi isimlerle ve sıfatlarla anıldığı; Atatürk, İnönü ve Demokrat Parti dönemlerinde Sovyet/Rus imgesinin nasıl olduğu ayrı başlıklar halinde ele alınmıştır.

3.1. Tarih Ders Kitaplarında Rusya'nın Anıldığı İsimler ve Sıfatlar

Birinci Dünya Savaşı esnasında kargaşa ve ayaklanma sonrası meydana gelen yeni rejimindeki Sovyetler Birliği'nin adı konusunda tarih ders kitaplarında dönemlere göre net bir isim üzerinden uzlaşamadığı gibi, ülkenin tanımlamasındaki sıfatlarda da farklılıklar vardır.

Araştırma bulgularına göre, kuruluşundan yıkılışına (1917-1991) kadar geçen süreçte Türkiye'de Sovyetler Birliği adıyla anılan devletin adı 1931 yılı Maarif Vekâleti tarafından yazdırılan tarih ders kitabında hem "Rusya Sovyetli Federatif Sosyalist Cumhuriyeti" (Maarif Vekaleti, 1931, 102) hem de "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı" (Maarif Vekaleti, 1939, 167) adıyla geçmektedir. Aynı yıllarda Ertem'in kitabında ve Vakit Gazetesinde ülke "R.S.S.F.C. (Rus Sosyalist Sovyetli Federatif Cumhuriyeti)" (Ertem, 1938, 180; Vakit, 1932, 256) ve "Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti" (Ertem, 1938, 167-168; Vakit, 1932, 250-251) adıyla anılmıştır. Çok geçmeden 1940'lı yıllarda sözü edilen her iki kaynakta bugünkü Rusya "Rus Sovyetler Federatif Sosyalist Cumhuriyeti" (Su ve Duru, 1947, 166-168), "Rus Sovyetli Sosyalist Devleti" (Su ve Duru, 1947, 166-168), "Rusya Sovyetli Federatif Sosyalist Cumhuriyeti" (Su ve Duru, 1947, 183), "Sovyetli Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği" (Su ve Duru, 1947, 138-139) gibi çeşitli şekillerde adlandırılmıştır. 1950'ler de ise "Sovyet Rusya" (Unat ve Su, 1954, 154-155), "Sovyet Cumhuriyetleri" (Oktay, 1952, 204), "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (U.R.S.S.)" (Oktay, 1952, 204) ve "Sovyet Sosyalist Şuralar Cumhuriyeti" (Akşit, 1951, 196; Atsız ve Oran, 1953, 214-215; Koray, 1951, 210) şeklinde anılmıştır.

Devletin adının farklı dönemlerde farklı şekillerde ele alındığı Sovyetler Birliği farklı tanımlama ya da sıfatlarla da anılmıştır. Araştırma bulgularına göre 1930'lu yıllarda tarih ders kitaplarında devlet veya yönetim biçimi olarak "bolşevik" (Türk Tarihi ve Tetkik Cemiyeti, 1931, 59), "komünist" (Maarif Vekâleti, 1931, 6; Maarif Vekâleti, 1939, 167), "komünist rejim" (Cezar, 1951, 207), "yeni Rusya" (Maarif Vekâleti, 1934, 204) ve "Bolşevik Rusya" (Ertem, 1938, 167-168; Vakit, 1932, 250-251) gibi isim ve sıfatlarla tanımlanmıştır. 1947 tarihli Su ve Duru'nun eserinde de "Bolşevik Rus", "Bolşevik Ruslar" ve "Rusya" (Su ve Duru, 1947, 126-127) ifadelerinin yanı sıra "sosyalist" (Su ve Duru, 1947, 166-168) tanımlaması da görülmüştür. 1950'lerin Türk tarih ders kitaplarında ise "Demirperde" (Unat ve Su, 1954, 154-155), "sözde halk cumhuriyeti" (Oktay, 1952, 204), "kızıl" (Oktay, 1952, 204), "kızıl diktatörlük" (Oktay, 1952, 204), "fert hürriyetlerini zincirleyen" (Atsız ve Oran, 1953, 215), "sömürge imparatorluğu" (Oktay, 1952, 283) gibi daha sert betimlemelerin kullanıldığı da görülmüştür.

3.2. Atatürk Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Sovyet/Rus İmgesi

Söz konusu yıllar Türk-Sovyet ilişkilerinin sıkıntısız yıllarıdır. İki devlet arasında 1925'te Paris'te bir "Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması" imzalanmıştır. Bu antlaşma, iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin gelişmesine ortam yaratmıştır. Yine iki ülke arasında 1927'de Ankara'da "Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması" imzalanarak ticari iş birliğinin geliştirilmesine çalışılmıştır. 1928'de saldırı ve savaşı yasaklayan Briand-Kellogg Paketi imzalanınca Türk ve Sovyet hükümetleri de buna katılmıştır (Soysal, 2000). Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki iyi ilişkiler 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne kadar bozulmadan devam etmiştir.

Atatürk dönemi siyasi ve ticari ilişkilerinin de bir gereği olarak Türk tarih ders kitaplarında Sovyetler Birliği imgesinin genel olarak tarafsız bir halde ele alındığı görülmektedir. 1931’de Maarif Vekâleti tarafından yazılan Türkiye Cumhuriyeti ders kitabında Birinci Dünya Savaşı sonrası ihtilalleri içinde Rusya’daki Bolşeviklik şöyle ifade edilmiştir (Maarif Vekâleti, 1931, 6; Maarif Vekâleti, 1939, 167): “Savaşın sonunda, mağlup ülkelerin çoğunda kargaşalıklar ve ihtilaller oldu ve bunların sonucu olarak eski ferdi hâkimiyet, yani krallık ve imparatorluk yönetimleri yerine cumhuriyet rejimi geldi. Rusya ihtilali, siyasi alandan kısa sürede sosyal alana geçti. Ruslaşmış bir Türk ailesinden gelen Lenin adlı bir adamın azim ve iradesiyle, o ana kadar yalnız nazariyatta kalan komünizmin hayata tamamıyla tatbikine girişildi. Eski Rusya İmparatorluğu, zahiren milli ekseriyetler nazara alınarak, birçok devletlere bölündü. Nihayet, Rusya ismi de resmen kaldırıldı. Eski Rusya İmparatorluğu nihayet “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı” namını aldı. Yeni idare tarzı, ferdi mülkiyetin ve gayri müstahsil zümrelerin kaldırılması, müşterek bir mülk üzerinde müşterek mesai ile fazla istihsal yapılması, istihsal ve istihlakın makul bir plan dairesinde tanzimi esaslarına istinat ediyordu. Komünizmin Rusya hududundan dışarıya intişarı, büsbütün başka esaslar üzerine kurulmuş Avrupa içtimai heyetlerini altüst edebileceğinden bütün Avrupa devletleri Rusya aleyhine bir cephe aldılar. Bununla beraber, komünizm fikirleri, harp sonunda diğer memleketlere de sirayet ettiğinden Batıya ve Macaristan’da komünist ihtilaller oldu; buralarda pek az süren komünist hükümetler bile teşekkül etti. Berlin’de komünistlik dolayısıyla ciddi kargaşalıklar olup geçti.”

Milli Mücadele döneminde Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler Vakit Gazetesi ve Ertem’in kitabında da söz konusu edilmiştir. Bu eserlere göre, Moskova’da 16 Mart 1921’de Sovyetler Birliği ile yapılmış olan dostluk anlaşması, emperyalist olmayan iki devleti birbirine yaklaştırıyordu. 1921 Moskova anlaşması gereği iki taraf bir tarafın içine olmadığı uluslararası hiçbir sözleşmeyi kabul etmemiş, Rusya Misakı Milliyi küçük bazı değişikliklerle kabul etmiş, Çarlık ile Osmanlı Devleti arasında imzalanmış olan anlaşmalar iptal edilmiştir. İlâveten iki ülke birbiri aleyhine yapılan oluşumlara ülkelerinde dikkate almamayı da taahhüt etmişlerdir (Ertem, 1938, 180; Vakit, 1932, 256).

Bolşevik İhtilali sonucunda anlaşmalar yaparak Birinci Dünya Savaşı’na son veren Rusya; tarih ders kitaplarında şöyle ifade edilmiştir: “Rusya 1917 ihtilalinden sonra Avrupa devletleriyle bozuşmuştu. Çünkü Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti ile Avrupa’nın müstemlekeci ve kapitalist devletleri arasında rejim ve menfaat itibariyle tam bir ziddiyet vardı”. Aynı kitaplarda Avrupa devletlerinin ihtilal yapan Rusya’yı imha etmek için muhtelif cephelerden hücum ettiği ve Avrupa’nın teşvikiyle Polonya, Baltık ve Romanya cephelerini fiilen savaş alanı haline getirdiği; itilaf devletleri tarafından İstanbul ve Kafkasya’nın işgal edildiği, İran ve Afganistan’da İngiliz nüfuzunun Rusya’yı kuşattığı ifade edilmiştir. İlâveten aynı düşmanlar karşısında Türkiye ile Rusya arasında bir anlaşmanın gerçekleştirildiği, bunun zaten coğrafi bir gereklilik olduğu vurgulanmış; Türkiye ile Rusya topraklarının bu kuşatma hareketlerine engel olduğunun altı çizilmiştir. Bunun yanında iki devlet arasında anlaşma sağlanırken iki farklı siyasi ve sosyal rejimin farklılıkları gözetilmeksizin gerçekleştirildiğine vurgu yapılırken (Ertem, 1938, 167-168; Vakit, 1932, 250-251), yine aynı dönemde yazılan bir başka tarih ders kitabında “yeni Rusya’nın kendi menfaatlerini Türklere dost ve yardımcı olmakta bulunduğu” ifade edilmiştir (Maarif Vekâleti, 1939, 204).

Bu dönemde Türk Tarihi ve Tetkiki Cemiyeti tarafından yazılmış olan Tarih IV kitabı Türkiye Cumhuriyeti’ni anlatır. Kitapta Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerine değinilmiş; Sovyetler Birliği, ideolojisine saygı duyulan bir devlet olarak görülmüştür. Türkiye, Bolşevik ihtilalinin kendi memleketinde yayılmasına, Rusya da milli cereyanın Rusya’yı etkilemesine izin vermemiştir. Türkiye dış politikasında Sovyet topraklarında Turancı faaliyetleri sürdürmeyeceğini Sovyetlere iletmiş, bu doğrultuda Türk Ocakları bile kapatılmıştı (Türk Tarihi ve Tetkiki Cemiyeti, 1931, 59).

3.3. İnönü Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Sovyet/Rus İmgesi

Milli Şef olarak da anılan İsmet İnönü döneminde tarih ders kitaplarında Sovyetler Birliği imgesinin farklılaştığı görülmektedir. Bu dönemde Türk Tarihi ve Tetkiki Cemiyeti tarafından hazırlanmış olan tarih derslerine son verilmiş; Şemsettin Günaltay, Cavid Baysun, Enver Ziya Karal, Arif Müfit Mansel ve Milli Eğitim Bakanlığı’nın hazırladığı kitaplar okutulmaya başlanmıştır (Aktaş, 2006, 83).

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bir komisyona yazdırılan 1945 tarihli tarih ders kitabında “Rusya, Osmanlı Devletinin yükselme zamanında Avrupa’da Türklüğe ilk zarar veren devlet”, “denizlere ve Orta Avrupa’ya doğru yayılmak istediği için Osmanlıya zarar veren devlet” olarak betimlenmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı, 1945, 92-93, 111). Su ve Duru’nun ortaokul 3. sınıflar için yazmış oldukları tarih ders kitabında, Rusya’daki Bolşeviklik ile ilgili şunlar yazılmıştır (Su ve Duru, 1947, 138-139): “Rusya’da daha harp sonu gelmeden, siyasi karışıklık olmuştu. Harp bittikten sonra Rus karışıklığı sosyal bir biçim aldı. Lenin, Rusya’da Komünist idaresini kurdu. Eski Rus İmparatorluğu, Sovyetli Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği adını aldı. Öteki Avrupa devletleri bu yeni idare biçiminin kendi yurtlarına yayılmasını istemediler ve Rusya’ya karşı tedbirler aldılar. Bununla beraber komünistlik fikirleri bu memleketlere de girdi. Batıya’da, Macaristan’da kısa süren komünist idareleri bile kuruldu.”

Yine aynı kitapta, İngiliz, Fransız, İtalyan hükümetlerinin Türklere karşı birlikte hareket ettiklerini ama Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri'nin tutumlarının farklı olduğunun altı çizilmiştir. Türkiye'yi parçalamak, yok etmek isteyen büyük devletlerin Bolşevik Ruslara da düşman kesildiği, Ruslarla Türklerin düşmanlarının aynı olduğu ifade edilmiştir. Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin birbirini koruyabilecek durumda olduğu ve aralarında "sıkı bir dostluk" yerleştiği ve bu dostluğun gün geçtikçe arttığı da belirtilmiştir. Rusların sosyalist, Türklerin ise milliyetçi oldukları halde birbirlerinin milli işlerine karışmadıklarını ve onun için dostluklarının bozulmadığı, bunda da hiç kuşkusuz en büyük payın İstiklal Savaşında Mustafa Kemal'in askeri çarpışmaları iyi idare ettiği gibi, siyasi cepheyi de gözden kaçırmamasından kaynaklandığı vurgusu yapılmıştır (Su ve Duru, 1947, 166-168). Bununla birlikte aynı yazarlar Rusya için "Osmanlı Devleti'nin daima zayıf kalmasını kendisi için prensip edinmiş olan Rusya, Meşrutiyetin ilanını hoş karşılamadı. Bosnalıları, Sırpı, Karadağlıları ve Bulgarları kışkırtarak ayaklandırdı. Osmanlı orduları bu isyanları şiddetle bastırdı. Türklerin bu başarısından fena halde hiddetlenen Rusya, harp ilan etmeye bile lüzum görmeyerek Türk topraklarına saldırdı" ifadelerini de kullanmışlardır (Su ve Duru, 1947, 126-127).

3.4. Demokrat Parti Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Sovyet/Rus İmgesi

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyanın yeniden şekillendiği bir dönemde Türkiye'de de çok partili siyasal yaşama adım atılmış ve yapılan seçimlerde Demokrat Parti iktidara gelmişti. Demokrat Parti, yeni oluşan dünyanın öncü ülkesi Amerika Birleşik Devletlerinin politikaları ile birçok yönden örtüşen adımlar atmaya başlayan bir iktidardır. Bu nedenle Türk tarih ders kitaplarında Sovyetler Birliği imgesi de değişmeye başladı.

Unat ve Su'nun yazdığı ortaokul tarih ders kitabında İkinci Dünya Savaşı sonrası Rusya'nın işgal ettiği Avrupa ülkelerinde, kendi devlet sistemini zorla kabul ettirerek ve onları baskı altında tutarak Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın çalışmalarını güçleştirmeye başladı; dünya barışını yeni bir tehlikeye düşmekten korumak ve Rus etkisinin daha fazla yayılmasını önlemek için ABD'nin yeniden birtakım önlemler almak lüzumu duyduğu ifade edilmiştir. Bu amaçla ABD'nin Birleşmiş Milletler ülküsüne bağlı kalan milletlere kendilerini savunabilmeleri için silah yardımı da yapmaya başladığı, bu yardımdan faydalanan Yunanlıların ülkelerini komünist etkisi altına düşmekten kurtardıkları belirtilmiştir. ABD'nin bir müddet sonra da Sovyetler Birliğinden gelebilecek herhangi bir tehlikeye hazır bulunup şiddetle karşı koymak için esaslı bir tedbir olmak üzere 12 devleti bir askeri birleşmeye çağırdığı, bu devletlerin 4 Nisan 1949'da Kuzey Atlantik Paktı'nı imzalayıp NATO'yu oluşturdukları yazılmıştır. Bu oluşuma gerek duyulduğu, çünkü Rusya'nın kendisine uydurduğu birtakım Doğu, Orta Avrupa ve Balkan devletleriyle birlikte Demirperde denilen ve hür milletlere kapalı tutulan bir hududun arkasında komünist rejimini kökleştirmeye ve dünyaya yaymaya çalışarak demokrasi için bir tehlike olmaya başladığının altı çizilmiştir (Unat ve Su, 1954, 154-155).

Benzer yargıda olan Cezar'a göre (Cezar, 1951, 207), Rusya'da 1917 yılından beri egemen olan Komünist Partisi, komünist rejimini bütün dünyaya yaymak istiyordu. Bu noktanın dışında Rus hükümeti barış yıllarında, hatta İkinci Dünya Savaşı bitinceye kadar siyasetinin gerçek niyet ve çehresini etrafa belli etmeden sessiz ve kurnazca idareye devam ediyordu.

1950'li yıllardan başlayarak 1980'lerin ortalarına kadar okutulan tarih ders kitabı yazarlarından birisi olan Emin Oktay'ın ders kitaplarında, Rusya 19. ve 20. yüzyıllarda Avrupa siyasi tarihinde önemli roller oynamış, Viyana Kongresinden sonra topraklarını bilhassa Osmanlı Devleti zararına genişleten bir devlet olarak betimlenmiştir. Rusya, Doğu'da Kafkasya, Sibiry ve Türkistan'ı elde ederek Japon Denizine kadar uzanmış ve dünyanın en büyük ve toplu sömürge imparatorluğunu kurmuştur. Rusya'nın genişlemesini istemeyen İngiltere ve Fransa önce buna engel olmak için çalışmışlardır. Birinci Dünya Savaşında Rusya, Alman istilasına uğramış, savaşın son senesinde çıkan Bolşevik İhtilali Rusya'yı yeni bir rejime kavuşturmuştur. Rusya bundan sonra bütün dünyayı komünist yapmaya çalışmış ve İkinci Dünya Savaşında yine Alman istilasına uğramıştır. Bu büyük tehlikeden de yine İngiltere ve Amerika'nın yardımı sayesinde kurtulmuş, buna rağmen demokrasi dünyası ile bir türlü anlaşamamıştır (Oktay, 1952, 283). Rus Sömürgeciliğine de geniş yer ayıran Oktay, Rusların tarihin pek çok evresinde sömürgecilik yaptığını son olarak Bolşevik İhtilali sonrası Türkistan ve Sibiry'da kurulan birtakım yerli hükümetlerin çok geçmeden Kızıl Ordu tarafından tekrar Rusya'ya bağlandığını yazmıştır. Yazar Rusya'nın bununla da kalmayarak Çin'den Moğolistan'ı aldığını ve orada da bir komünist hükümet kurduğunu, daha sonra Türkistan'ı da nüfuzu altına alını ve İkinci Dünya Savaşından sonra Doğu'daki nüfuzunu tartışmasız arttırdığını ifade etmiştir. Japon istilasından kurtulan Çin'de ve Kuzey Kore'de komünist birer hükümetin kurulduğunu söylemiştir. Rusya'nın kurmuş olduğu sömürge imparatorluğunun şimdiye kadar okuduğumuz diğer

milletlerin sömürge imparatorluklarına benzemediğini, zira Rusların zapt ettikleri yerleri doğrudan doğruya merkeze bağladığı ve oraları her bakımdan Ruslaştırdığını belirtmiştir (Oktay, 1952, 314).

Oktay Birinci Dünya Savaşından sonra oluşan yeni devlet rejimlerini irdelediği başlıkta, Rusya'da komünist rejimin başlangıcından itibaren detaylarını şöyle aktarmıştır (Oktay, 1952, 204): *"1917 senesinde patlak veren Bolşevik İhtilali sonunda Rusya'da çarlık devrildi. Egemenlik Bolşeviklerin eline geçti. Bu isyanı idare eden Lenin adlı bir Bolşevik şefi idi. Bolşevikler Rusya'da çarlık idaresini yıktıkları sırada vaktiyle Çarlık idaresi altına girmiş olan Letonya, Estonya, Litvanya, Finlandiya, Rusya'dan ayrıldılar. Asıl Rusya'da ise birçok yerli Sovyet Cumhuriyetleri kuruldu. Fakat Çarlık rejimine taraftar olanlar General Vrangal komutasında Beyaz Ordu adıyla bir ordu kurarak Bolşevikler'le mücadeleye başladılar. Buna karşılık Bolşevik şeflerinden Troçki'de bir Kızıl Ordu meydana getirdi. İki ordu arasında yapılan birçok kanlı mücadeleden sonra Kızılar üstün geldiler. Bunun üzerine Rusya'da Komünizm esaslarına dayanan yeni bir rejim kuruldu. Lenin başa geçti. Bu yeni Rus rejimi, Rusya'nın siyasi, ekonomik ve sosyal bünyesini tamamen değiştirdi."*

Buna ilaveten kitapta devlet yönetiminin işçi ve askeri şeflerle, Komünist Parti'nin eline geçtiği ve parti üyelerinden oluşan Sovyet Meclisi'nin Rusya'nın mukadderatına hâkim olduğu belirtilmiştir. Bir süre sonra devlete Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (U.R.S.S.) adı verildiğinin ifade edildiği kitapta Rusya'nın gidişatı şu şekilde ifade edilmiştir (Oktay, 1952, 204): *"Bu devletin ilk başkanı olan Lenin 1924'te öldü. Onun ölümünden sonra komünist şeflerinden Troçki ile Stalin birbirleriyle mücadeleye başladılar. Nihayet Stalin, Rusya'yı eline geçirdi. Troçki, Rusya'dan kaçtı, sonra öldürüldü. Stalin'in Rusya'nın başına geçmesinden sonra Rusya'da komünist rejim tam manasıyla yerleşti. İhtilalden sonra Kafkasya, Ural ve Türkistan'da kurulan küçük cumhuriyetler -ki bunların çoğu Türk idi- Kızılordu tarafından birer birer ortadan kaldırıldı. Bugün Rusya sözde bir Halk Cumhuriyeti'dir. Fakat gerçekte Rusya'da müthiş bir kızıl diktatörlük vardır. Burada her şey devlettir ve herkes devlet içindir. Mülkiyet hakkı yoktur ve hiçbir hürriyet de yoktur. Memleketin idaresi komünist partisi şeflerinin daha doğrusu bu partinin kâtibi olan Stalin'in elindedir."*

Atsız ve Oran'ın liseler için yazmış oldukları tarih ders kitabında da Rusya'da Bolşevik ihtilal süreci, komünist adımların atılışı ve sonuçları şöyle irdelenmiştir: 1917 yılında Rusya'da kopan bir ihtilal neticesinde Çarlık yıkılarak Sovyet Sosyalist Şuralar Cumhuriyeti kuruldu. Böylece bir ihtilale önderlik eden Lenin, Troçki ve arkadaşları Karl Marx ve Engels'in kurduğu nazari sosyalizmi, komünizm adıyla uygulama alanına koydular. Bu nedenle Rusya daha 1917'de ayrı bir barış yaparak savaşı bıraktı. Özel mülkiyet yerine ortak mülkiyet esasını kabul eden bu rejimde burjuva sınıfına karşı proletarya, yani işçi sınıfının egemenliği kuruldu. Bu yeni yönetim tarzında Rusya, iç işlerinde görece bağımsız olmakla birlikte, dış işlerinde ortak bir birleşik devlet sistemi kurmuştur. Ukrayna, Beyaz Rusya, Özbekistan, Kazakistan, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan gibi devletler hep bu sistemin birer parçasıdır. Asıl yönetim gücü yılda bir kez toplanan Sovyet kongresinde ve onun icra organı merkez komitesindedir. Bizlerin bakan dediğimiz hükümet komiserlerini de bu komite seçer. Görünüşte devletin bir başkanı varsa da gerçekte bütün iktidar komünist partisinin başkanı olan parti genel sekreterindedir ve ülke bu diktatörlük rejimi ile idare edilmektedir. Sosyal güvenlik ve eşitlik adı altında kişi özgürlüğü çiğnenmekte, 200 milyonluk kitle bir diktatörün etrafındaki bir iki milyon insanın arzusuna göre çok ağır şartlar altında çalıştırılmaktadır (Atsız ve Oran, 1953, 214-215). Tam da bu nedenlerle *"Rusya uzun müddet Avrupa devletler zümresinden ayrı"* yaşamıştır (Atsız ve Oran, 1953, 213-214).

4. SONUÇ

Tarih ders kitaplarında yazarlar tarihe ilişkin kronolojik olgu ve olayların verilmesi esas olduğu gibi, verilmiş biçimi ve dilin inceliklerini kullanarak yorumlamada öğrenci zihninde olumlu ya da olumsuz algı/imağ oluşturabilmektedir. Türkiye'deki tarih ders kitaplarında en çok sözü edilen konu başlıklarından biri Rusya ve Ruslardır (Aktaş, 2006; Tekin, 2011, 84-87). Türk tarih ders kitaplarında Sovyet/Rus imgesinin incelendiği bu araştırmada Sovyet/Rus algısının dönemlere ve yazarlara göre farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir: *"İhtilal", "içtimai inkılap" "bolşeviklik", "sosyalizm", "komünizm", "komünist ihtilal", "yayılmacı", "sömürgeci", "kızıl", "kızıl diktatörlük", "demirperde", "sözde halk cumhuriyeti", "fert hürriyetlerini zincirleyen" gibi. Tarih ders kitaplarındaki Rus imajını oluşturan unsurlara bakıldığında, Sovyetler Birliği'nin adı ve sıfatlandırılması Atatürk, İnönü ve Demokrat Parti dönemlerinde farklılık göstermiş; aynı dönemde bile tek bir adla nitelendirilmemiştir. Bu durum yazar(lar)ın kendilerini Sovyetler Birliği'ne bakış açısıyla ilintili olabileceği gibi, devletin rejiminin yeni olmasından dolayı işleyişinin tam kavranamaması ve izlediği politikaların karışıklığından da kaynaklanmış olabilir.*

Atatürk dönemi tarih ders kitaplarında Sovyetler Birliği'ne daha çok yer verildiği gözlenmiştir.¹ Bu dönemde yazar(lar) öğrencilerin bilincinde Rus imajını oluştururken rejimsel farklılıklarına rağmen yeni konjektörde Türkiye Cumhuriyeti'nin hemen yanındaki komşu ülke ile dostluğu vurgulayan ifadelere yer vermişlerdir. Atatürk döneminde Rus imgesi dostane bir akışa sahiptir ve bu dönemde her iki ülkenin birbirine muhtaç olduğuna ilişkin bir algı oluşturulmaktadır. İlgili ticari ve siyasi anlaşmalara gerekçeleriyle yer verilmekte ve özellikle Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin ideolojisine saygı duymasının gereği vurgulanmaktadır. Milliyetçi bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği her iki ülkenin aleyhine olan bir anlaşmaya girmeyecekler ve de ülkelerinde aleyhe olan bir konuyu gündeme getirmeyeceklerdir (Aktaş, 2006, 80-84).

İnönü ve Demokrat Parti dönemlerinde bu gibi ifadelerle rastlanması mümkün olmamıştır. Bu dönem tarih ders kitaplarında Osmanlı Devletine en büyük zarar veren ve zor durumda bırakan devletin Rusya olduğu imajının dikkatle vurgulandığı görülmektedir. Buna göre, Rusların sürekli sıcak denizlere inme istediği ve yol güzergâhı üzerindeki Osmanlı topraklarını hedef haline getirdiği ve asimilasyon politikası izlediği açıkça belirtilmiş olup, Osmanlı Devleti için Rus çarının "hasta adam" tiplmesi imajına vurgu yapılmıştır. Rusların Panslavizm politikası ile Osmanlı topraklarını bölen ve Osmanlı Devletinin Ermeni sorununun baş aktörü olan Rusya imajına ilaveten, sosyalist devrim ile değişen Rusya ve İkinci Dünya Savaşı ve sonrası özellikle "Soğuk Savaş döneminde" olumsuz algılanan Rusya ile Sovyetler Birliği'nin parçalanma sürecindeki Rusya imajı Türk tarih ders kitaplarında ilgili literatüre paralel olarak belirtilmiştir (Aktaş, 2006; Tekin, 2011). 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin en yoğun mücadele içinde olduğu devletlerden biri Rusya olmuştur. Bu durum tarih ders kitaplarında olumsuz ifadelerle verilmektedir. İnönü ve Demokrat parti dönemlerinde Rusya'ya ilişkin olumsuz bakış açısı 20. yüzyıl evresi için de değişmemiştir. Sovyetler Birliği, genel olarak "yayılmacı" ve "sömürgeci" olarak değerlendirilmiştir.

Ders kitaplarının yazıldığı dönemin siyasal şartları ve iktidarların tutumları tarih yazıcılığında etkili olduğu için tarih ders kitaplarının bu çerçevede değerlendirilmesi anlamlı olmaktadır. Türk tarih ders kitaplarında 1920-1960 döneminde Sovyetler Birliği algısına bağlı olarak hem devletin adının isimlendirilmesinde hem de tanımlanmasında dönemsel farklılıkların göze çarpmasının temel nedeni Türkiye'deki siyasal iktidarların Sovyetler Birliği ile olan ilişkileridir. Dünya konjektörünün de bir gereği olarak Sovyetler Birliği'ne Atatürk döneminde dostane atıflarda bulunulmasına rağmen, konjektörün değişmesiyle Rusya ile karşıt kutuplarda yer alınması sonucu İnönü döneminden başlayarak Sovyetler Birliğine bakış değişmiş ve Sovyetler Birliği "diktatörlük" olarak anılmaya başlamıştır. Demokrat Parti döneminde ise ifadeler giderek sertleşmiştir.

KAYNAKÇA

- Acar, Kezban (2004). *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi*. İstanbul: Nobel Yayınları.
- Akın, Himmet ve Uluçay, M. Çağatay (1961). *Tarih: Orta 3*. İstanbul: Nurgök Matbaası.
- Akşit, Niyazi (1951). *Tarih III, Yeni ve Yakın Çağlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aktaş, Özgür (2006). *Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Rusya İmgesi*. Kars: Kafkas Üniversitesi, (Yay. Yüksek Lisans Tezi).
- Atsız, Bedriye ve Oran, Hilmi (1953). *Yeni Lise Kitapları: Tarih 3 Yeni ve Yakın Çağlar*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Bilge, Suat (1992). *Güç Komşuluk Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cezar, Mustafa (1951). *Tarih: Ortaokul 3*. İstanbul: Okul Kitapları.
- Ertem, Sadri (1938). *Tarih El Kitabı: Lise ve Lise Olgunluk Sınıflarına Hazırlık*. Üçüncü Bası, İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Gürgüç, Hamza (1950). *Rus Meselesi Karşısında Türkiye*. İstanbul: Genel Kurmay Başkanlığı Yayını.
- Gürsel, Haluk F. (1968). *Tarih Boyunca Türk Rus İlişkileri*. İstanbul: AK Yayınları.
- Gürün, Kamuran (2010). *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Hasanlı, Cemil (2011). *Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1953)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kocabaş, Süleyman (1989). *Tarihte Türk-Rus Mücadelesi: Kuzeyden Gelen Tehdit*. İstanbul: Vatan Yayınları.
- Koleskinov, Alexandra (2010). *Türk-Sovyet İlişkilerinin Kuruluşunun 90. Yılında Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri*. Ankara: ATAM.
- Koray, Enver (1951). *Tarih III, Yeni ve Yakın Çağlar*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Kumkale, Tamer (1991). *Tarihten Günümüze Türk-Rus İlişkileri*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kurat, Akdes Nimet (1948). *Rusya Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kurat, Akdes Nimet (2011). *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*. Ankara: TTK.
- Maarif Vekâleti (1931). *Tarih 4: Türkiye Cumhuriyeti*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Maarif Vekâleti (1934). *Tarih: Ortamektep 3*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Maarif Vekâleti (1939). *Tarih: Ortaokul 3*. İstanbul: Maarif Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı (1945). *Tarih: İlkokul 5*. İstanbul: Maarif Basımevi.
- Okcü, Yahya (1949). *Türk-Rus Mücadelesi Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Oktay, Emin (1952). *Tarih: Lise 3 Yeni ve Yakın Çağlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

¹ Tarih ders kitaplarında Sovyetler Birliğine ayrılan oran Atatürk döneminde daha fazla iken onu takip eden gerek İnönü, gerekse Demokrat Parti dönemlerinde bu oranların azaldığı dikkat çekmektedir. Örneğin bakalorya sınıfları için yazılmış olan Tarih El Kitabında iktisadi hareketlerin doğurduğu iki sonuç olan sömürgecilik ve sosyalizme 276 sayfalık kitapta 6 tam sayfa ayrılmıştır. (Vakit, 1932, 230-236). Yine aynı sınıflar ve aynı konu başlıklarını içeren bir diğer Tarih El Kitabında 224 sayfanın 13 sayfası ayrıldığı görülmüştür. (Ertem, 1938, 122-135).

- Qasımlı, Musa (2013). *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri*. Ankara: ATAM.
- Saray, Mehmet (1998). *Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi*. İstanbul: MEB Yayınevi.
- Soysal, İsmail (2000). *Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları*. Ankara: TTK.
- Su, Kamil ve Duru, Kazım Nami (1947). *Tarih: Orta III*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Şimşek, Ahmet ve Meherremova C. Nigar (2015). Rusya Tarih Ders Kitaplarında Türk-Osmanlı İmgesi. *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 4(2), ss. 225-258.
- Tekin, Nil Türker (2011). Türkiye'deki İlköğretim ve Ortaöğretim Ders Kitaplarında Rus İmajı. *Toplumsal Tarih*, (216), ss. 84-87.
- TTK (1992). *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1492-1992) Sempozyumu*. Ankara: TTK Yayınları.
- Türk Tarihi ve Tetkik Cemiyeti (1931). *Türkiye Cumhuriyeti Tarih IV*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Unat, Faik Reşit ve Su, Kamil (1954). *Tarih Kitabı: Ortaokul 3*. İstanbul: Kanaat Yayınevi.
- Vakit (1932). *Tarih El Kitabı: Lise ve Orta Mektep Bakalorya Sınıflarındaki Gençler İçin*. İstanbul: Vakit Basımevi.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yılmaz, Salih ve Yakşi, Abdullah (2016). Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri., *TYB Akademi*, (17), ss. 9-57.